

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23689366>

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning nazariy-metodologik asoslari

Axmedbekova Maxpuzaxon Kaxarovna –

Farg'ona davlat universiteti,
“Tasviriy san'at” kafedrası o'qituvchisi
E-mail: Maxfuza1102@gmail.com
Tel: +998 90 630-07-62

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning nazariy-metodologik asoslari, pedagogik mohiyati va tarkibiy komponentlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Kasbiy tayyorgarlik jarayonida tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatga yo'naltirilgan, integrativ, kreativ va refleksiv yondashuvlarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, badiiy-ijodiy faoliyat, pedagogik kompetentlik va metodik tayyorgarlikning o'zaro aloqadorligi asoslanib, kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishning pedagogik shart-sharoitlari hamda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, bo'lajak o'qituvchi, kasbiy faoliyat, kasbiy tayyorgarlik, nazariy-metodologik asoslar, pedagogik kompetentlik, badiiy-ijodiy faoliyat, integrativ yondashuv, kreativ tafakkur.

Теоретико-методологические основы подготовки будущих учителей изобразительного искусства к профессиональной деятельности

Аннотация. В статье представлен научный анализ теоретико-методологических основ, педагогической сущности и структурных компонентов подготовки будущих учителей изобразительного искусства к профессиональной деятельности. Раскрывается значение системного, компетентностного, деятельностного, интегративного, креативного и рефлексивного подходов в процессе профессиональной подготовки. Обоснована взаимосвязь художественно-творческой деятельности, педагогической компетентности и методической подготовки. Рассмотрены педагогические условия совершенствования профессиональной подготовки и возможности применения инновационных образовательных технологий.

Ключевые слова: изобразительное искусство, будущий учитель, профессиональная деятельность, профессиональная подготовка, теоретико-методологические основы, педагогическая компетентность, художественно-творческая деятельность, интегративный подход, креативное мышление.

Theoretical and methodological foundations of preparing future fine arts teachers for professional practice

Annotation. This article presents a scientific analysis of the theoretical and methodological foundations, pedagogical essence, and structural components of preparing future fine arts teachers for professional practice. It highlights the significance of systemic, competency-based, activity-oriented, integrative, creative, and reflective approaches in professional preparation. The interrelationship between artistic and creative activities, pedagogical competence, and methodological preparation is substantiated. The pedagogical conditions for improving professional preparation and the potential of innovative educational technologies are also examined.

Keywords: fine arts, future teachers, professional practice, professional preparation, theoretical and methodological foundations, pedagogical competence, artistic and creative activities, integrative approach, creative thinking.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonining mazmuni, metodologik yo'nalishlari va tashkiliy-pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Jamiyatning ijtimoiy-madaniy taraqqiyoti, ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi, shaxsning ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj pedagoglarning kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablarni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Mazkur jarayonda bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash masalasi pedagogika fanining muhim ilmiy-nazariy va amaliy yo'nalishlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Tasviriy san'at ta'limi shaxsning estetik dunyoqarashi, badiiy tafakkuri, ijodiy tasavvuri, obrazli fikrlashi, madaniy qadriyatlarga munosabati hamda borliqni badiiy-estetik idrok etish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik jarayondir. Ushbu jarayonning samaradorligi tasviriy san'at o'qituvchisining kasbiy bilimlari, badiiy-amaliy mahorati, metodik tayyorgarligi, pedagogik tafakkuri, ijodiy salohiyati va shaxsiy-kasbiy fazilatlarini bilan uzviy bog'liqdir. Shuning uchun oliy pedagogik ta'lim muassasalarida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlash jarayonini ilmiy asoslangan nazariy-metodologik yondashuvlar asosida tashkil etish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash murakkab, ko'p tarkibli va uzluksiz rivojlanib boruvchi pedagogik jarayon bo'lib, uning mazmunida kasbiy bilimlarni egallash, badiiy-ijodiy faoliyatni amalga oshirish, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, ta'lim jarayonini loyihalashtirish, samarali metodlarni tanlash, o'quvchilarning individual imkoniyatlarini aniqlash va ularning ijodiy rivojlanishini ta'minlash kabi faoliyat turlari o'zaro uyg'unlashadi.

Mazkur jarayonning nazariy-metodologik asoslarini tadqiq etish kasbiy tayyorgarlikning mohiyatini ochib berish, uning tarkibiy komponentlarini aniqlash, pedagogik qonuniyatlarini asoslash, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan metodologik yondashuvlarni tizimlashtirish hamda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqishni nazarda tutadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Pedagogika fanida kasbiy tayyorgarlik tushunchasi shaxsning muayyan kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, kasbiy qadriyatlar va shaxsiy sifatlarni egallash jarayoni hamda uning natijasini ifodalovchi ilmiy kategoriya sifatida talqin etiladi. Kasbiy tayyorgarlikning

mazmuni mutaxassisning kelajakdagi faoliyatiga qo'yiladigan ijtimoiy talablar, kasbiy vazifalar, faoliyat sharoitlari va shaxsiy rivojlanish ehtiyojlari bilan belgilanadi.

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi pedagogik faoliyat va badiiy-ijodiy faoliyatning o'zaro aloqadorligi asosida shakllanadigan integrativ jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Bunda bo'lajak o'qituvchi tasviriy san'atning nazariy asoslarini, badiiy tasvirlash qonuniyatlarini, kompozitsiya, rangtasvir, qalamtasvir, grafika, haykaltaroshlik, san'at tarixi va badiiy-estetik tarbiya mazmunini o'zlashtirishi bilan bir qatorda, ushbu bilimlarni o'quvchilarga yetkazishning pedagogik va metodik usullarini ham egallaydi. Kasbiy tayyorgarlikning o'ziga xos xususiyati shundaki, unda badiiy mahorat pedagogik mahorat bilan o'zaro uyg'unlashadi. Tasviriy san'at sohasida yetarli bilim va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lgan mutaxassisning pedagogik faoliyatni samarali tashkil etishi uchun didaktik qonuniyatlarni bilishi, yosh va individual xususiyatlarni hisobga olishi, o'quvchilarning ijodiy faoliyatini boshqarishi hamda ta'lim natijalarini baholash kompetensiyalariga ega bo'lishi zarur. Shu jihatdan, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy faoliyatga tayyorligini quyidagicha ilmiy talqin etish mumkin:

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash – bu oliy pedagogik ta'lim jarayonida talabalarning badiiy-nazariy bilimlari, amaliy-ijodiy ko'nikmalari, pedagogik-metodik kompetensiyalari, estetik dunyoqarashi, kasbiy motivatsiyasi va refleksiv qobiliyatlarini o'zaro integratsiyalash orqali ularning mustaqil, ijodiy va samarali pedagogik faoliyat yuritishga tayyorligini shakllantirishga yo'naltirilgan tizimli, maqsadli hamda uzluksiz pedagogik jarayondir. Ushbu ta'rif kasbiy tayyorgarlikning mazmunini, jarayonli va natijaviy xususiyatlarini bir butun holda ifodalaydi. Mazmunini jihatdan kasbiy tayyorgarlik zarur bilim va kompetensiyalar tizimini qamrab olsa, jarayonli jihatdan pedagogik faoliyatga yo'naltirilgan ta'limiy, tarbiyaviy, amaliy va ijodiy faoliyatlar majmuasini o'z ichiga oladi. Natijaviy jihatdan esa bo'lajak mutaxassisning kasbiy vazifalarni mustaqil bajarish, pedagogik muammolarga ijodiy yechim topish va o'z faoliyatini takomillashtirishga tayyorlik darajasida namoyon bo'ladi.

Kasbiy tayyorgarlikning ilmiy mohiyatini ochib berishda uning kasbiy shakllanish, kasbiy rivojlanish, kasbiy kompetentlik va kasbiy faoliyatga tayyorlik tushunchalari bilan o'zaro munosabatini aniqlash muhimdir.

Kasbiy shakllanish shaxsning tanlangan kasbga moslashuvi, kasbiy qadriyatlarni o'zlashtirishi, kasbiy o'zligini anglashi va mutaxassis sifatida rivojlanish jarayonini ifodalaydi. Kasbiy rivojlanish esa egallangan bilim va ko'nikmalarni muntazam boyitish, kasbiy tajribani kengaytirish hamda faoliyat samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan uzluksiz jarayon hisoblanadi.

Kasbiy kompetentlik mutaxassisning kasbiy vazifalarni bajarishda bilim, ko'nikma, tajriba, qadriyat va shaxsiy sifatlarni muayyan vaziyatga mos ravishda qo'llay olish qobiliyatini anglatadi. Kasbiy faoliyatga tayyorlik esa ushbu imkoniyatlarning amaliy faoliyatni boshlash va samarali tashkil etish uchun yetarli darajada shakllanganligini bildiradi. Demak, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash mazmunini o'rganishda ushbu tushunchalarning o'zaro bog'liqligini hisobga olish kasbiy tayyorgarlikning nazariy modelini ishlab chiqish uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning nazariy-metodologik asoslari insonning bilish faoliyati, ijodiy rivojlanishi, ijtimoiy tajribani o'zlashtirishi va kasbiy faoliyatda o'z imkoniyatlarini namoyon etishi bilan bog'liq falsafiy, pedagogik hamda psixologik qarashlarga tayanadi. Falsafiy nuqtayi nazardan, kasbiy tayyorgarlik shaxs va faoliyatning dialektik birligi asosida rivojlanadigan jarayon sifatida qaraladi. Inson faoliyat davomida mavjud bilim va tajribani o'zlashtiradi, ularni yangi sharoitlarda qo'llaydi, amaliy faoliyat natijalarini tahlil qiladi hamda o'zining kasbiy imkoniyatlarini takomillashtiradi. Mazkur jarayonda nazariya va amaliyotning o'zaro aloqadorligi kasbiy tayyorgarlikning asosiy qonuniyatlaridan biri hisoblanadi.

Tasviriy san'at ta'limida nazariya va amaliyotning birligi alohida mazmun kasb etadi. Talaba badiiy tasvirlashning nazariy qonuniyatlarini o'rganish orqali tasviriy faoliyatning ilmiy asoslarini anglaydi, amaliy mashg'ulotlarda esa ushbu bilimlarni ijodiy faoliyatga tatbiq etadi. Pedagogik amaliyot davomida egallangan badiiy bilim va ko'nikmalar ta'limiy vazifalarni hal qilish vositasiga aylanadi. Natijada talabaning badiiy tafakkuri, pedagogik qarashlari va kasbiy faoliyatga tayyorligi izchil rivojlanadi. Kasbiy tayyorgarlikning pedagogik asoslari ta'limning maqsadga yo'naltirilganligi, tizimliliigi, izchilligi, ilmiyligi, amaliyot bilan bog'liqligi, individuallashtirilishi va faoliyatga yo'naltirilganligi kabi didaktik tamoyillar bilan belgilanadi. Pedagogik nuqtayi nazardan, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari, tashkiliy shakllar, pedagogik vositalar va kutilayotgan natijalar o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Mazkur muvofiqlik ta'lim jarayonining yaxlitligini ta'minlab, kasbiy tayyorgarlikning barcha tarkibiy qismlarini o'zaro bog'langan tizim sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi. Psixologik jihatdan kasbiy tayyorgarlik shaxsning motivatsion, kognitiv, emotsional-irodaviy va refleksiv xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Bo'lajak o'qituvchining kasbga qiziqishi, ijodiy faoliyatga intilishi, o'z imkoniyatlarini baholashi, pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishi hamda o'z faoliyati natijalarini tahlil etishi kasbiy tayyorgarlikning muhim psixologik omillari hisoblanadi.

Tasviriy san'at o'qituvchisi faoliyatida obrazli tafakkur, fazoviy tasavvur, vizual idrok, estetik sezgirlik, kuzatuvchanlik va ijodiy xayol muhim o'rin egallaydi. Ushbu psixologik xususiyatlarning rivojlanishi talabaning badiiy faoliyatni samarali amalga oshirishi va o'quvchilarning ijodiy imkoniyatlarini aniqlashiga yordam beradi. Shuningdek, kasbiy tayyorgarlik jarayonida talabalarning pedagogik empatiyasi, kommunikativ madaniyati, emotsional barqarorligi va ijodiy tashabbuskorligini rivojlantirish zarur. Chunki tasviriy san'at darslari o'quvchilarning individual tasavvurlari, estetik qarashlari va ijodiy ifoda usullari bilan bog'liq bo'lib, o'qituvchidan moslashuvchan pedagogik yondashuvni talab etadi. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning metodologik asoslarini aniqlash mazkur jarayonni ilmiy jihatdan tashkil etish, uning tarkibiy elementlari o'rtasidagi munosabatlarni ochib berish hamda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning samarali pedagogik shart-sharoitlarini belgilash imkonini beradi. Metodologik yondashuvlar kasbiy tayyorgarlikning maqsadi, mazmuni, tashkiliy shakllari, metodlari, vositalari va natijalarini o'zaro muvofiqlashtiruvchi ilmiy asos vazifasini bajaradi.

Tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlash jarayonining o'ziga xos xususiyatlari tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatga yo'naltirilgan, shaxsga yo'naltirilgan, integrativ, aksiologik, kreativ va refleksiv yondashuvlardan o'zaro bog'liqlikda foydalanishni taqozo etadi. Tizimli yondashuv bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini o'zaro bog'langan tarkibiy komponentlardan tashkil topgan yaxlit pedagogik tizim sifatida o'rganishga asoslanadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, kasbiy tayyorgarlikning samaradorligi uning alohida tarkibiy qismlarining rivojlanganlik darajasi bilan birga, ular o'rtasidagi funksional aloqadorlik va o'zaro ta'sirning izchil tashkil etilishiga ham bog'liqdir. Kasbiy tayyorgarlik tizimining maqsadli komponenti bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lsa, mazmuniy komponent badiiy, pedagogik, psixologik va metodik bilimlar majmuasini qamrab oladi. Jarayonli komponent ta'lim metodlari, pedagogik texnologiyalar, amaliy mashg'ulotlar, ijodiy topshiriqlar va pedagogik amaliyot orqali amalga oshiriladi. Natijaviy komponent esa talabaning kasbiy faoliyatga tayyorlik darajasini aniqlash va baholashga xizmat qiladi. Tizimli yondashuvning muhim jihati kasbiy tayyorgarlikni bosqichma-bosqich rivojlantirish imkoniyatini yaratishidadir. Dastlabki bosqichda talabalarning kasbiy motivatsiyasi, badiiy qiziqishlari va nazariy bilimlari shakllantiriladi. Keyingi bosqichda amaliy-ijodiy ko'nikmalar, pedagogik-metodik kompetensiyalar va mustaqil faoliyat yuritish qobiliyatlari rivojlantiriladi. Yakuniy bosqichda esa talabalarning pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, dars

jarayonini loyihalashtirish va kasbiy faoliyat natijalarini tahlil qilishga tayyorligi mustahkamlanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv kasbiy tayyorgarlikning natijaga yo'naltirilganligini ta'minlovchi muhim metodologik asoslardan biridir. Mazkur yondashuv bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida kasbiy vazifalarni samarali bajarishga xizmat qiladigan bilim, ko'nikma, tajriba, qadriyat va shaxsiy sifatlarning integrativ rivojlanishini nazarda tutadi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida talabanning nazariy bilimlarni o'zlashtirishi ularni real pedagogik vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyati bilan bog'lanadi. Bunda kasbiy kompetentlikning pedagogik, metodik, badiiy-ijodiy, kommunikativ, raqamli va refleksiv tarkibiy qismlarini rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Tasviriy san'at o'qituvchisining kasbiy kompetentligi o'quvchilarning badiiy faoliyatini tashkil etish, tasviriy san'at asarlarini tahlil qilish, ijodiy topshiriqlarni ishlab chiqish, ta'lim jarayonida ko'rgazmali va raqamli vositalardan foydalanish, o'quvchilarning individual ijodiy imkoniyatlarini baholash hamda pedagogik faoliyatni takomillashtirish qobiliyatlarida namoyon bo'ladi.

Amerikalik pedagog olim L.S.Shulman tomonidan ishlab chiqilgan pedagogik mazmun bilimi (*Pedagogical Content Knowledge*) konsepsiyasi ushbu yondashuvning nazariy asoslarini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega. Olim o'qituvchining kasbiy bilimlari tarkibida fan mazmunini bilish va uni o'quvchilarga tushunarli shaklda o'rgatish bilimlarining uyg'unligini alohida ajratib ko'rsatgan. Bu qarash tasviriy san'at o'qituvchisining badiiy bilimlarni didaktik jihatdan qayta ishlash, tushuntirish va amaliy mashg'ulotlarga moslashtirish faoliyatini asoslash imkonini beradi. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv kasbiy tayyorgarlikni talabanning faol ishtiroki, mustaqil izlanishi, amaliy tajriba orttirishi va ijodiy faoliyatni amalga oshirishi orqali rivojlantirishga asoslanadi. Mazkur yondashuvning nazariy mohiyati shundan iboratki, shaxsning kasbiy bilimlari va qobiliyatlari faoliyat jarayonida shakllanadi, mustahkamlanadi va takomillashadi. Shu sababli bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlashda amaliy mashg'ulotlar, ijodiy loyihalar, pedagogik vaziyatlarni modellash, mustaqil badiiy faoliyat va pedagogik amaliyotning mazmunini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv asosida talaba pedagogik faoliyatning faol subyekti sifatida shakllanadi. U o'quv mashg'ulotlarini rejalashtirish, metodik materiallarni ishlab chiqish, ijodiy topshiriqlarni tanlash, o'quvchilarning badiiy faoliyatini tashkil etish va o'quv natijalarini baholash jarayonlarida bevosita ishtirok etadi. Bunday faoliyat talabanning nazariy bilimlarini amaliy tajribaga aylantiradi, kasbiy mustaqilligini rivojlantiradi va pedagogik muammolarga ijodiy yondashish qobiliyatini shakllantiradi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisining individual imkoniyatlari, kasbiy qiziqishlari, ijodiy salohiyati, ehtiyojlari va shaxsiy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishga asoslanadi.

Tasviriy san'at ta'limida talabalarining badiiy qobiliyatlari, estetik didi, tasvirlash uslubi, ijodiy tafakkuri va individual tajribasi turlicha namoyon bo'ladi. Shu bois kasbiy tayyorgarlik jarayonida tabaqalashtirilgan topshiriqlar, individual ijodiy loyihalar, mustaqil ta'lim va shaxsiy kasbiy rivojlanish dasturlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ushbu yondashuv talabanning o'z kasbiy imkoniyatlarini anglashiga, ijodiy tashabbuskorligini rivojlantirishiga, mustaqil qaror qabul qilishiga va kasbiy faoliyatga ongli munosabatini shakllantirishiga xizmat qiladi. Integrativ yondashuv Integrativ yondashuv bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida turli fanlar, bilim sohalari va faoliyat turlari o'rtasidagi mazmuniy hamda funksional aloqadorlikni ta'minlashga qaratiladi.

Tasviriy san'at o'qituvchisini tayyorlash jarayonida rangtasvir, qalamtasvir, kompozitsiya, san'at tarixi, pedagogika, psixologiya, tasviriy san'atni o'qitish metodikasi va raqamli texnologiyalar o'rtasidagi integratsiya muhim o'rin tutadi. Masalan, kompozitsiya fanida o'zlashtirilgan bilimlar pedagogik amaliyotda o'quvchilarga tasviriy ifoda vositalarini

tushuntirishda qo'llanadi. Psixologik bilimlar o'quvchilarning yosh xususiyatlari va ijodiy qobiliyatlarini aniqlashga yordam beradi. Metodik bilimlar esa badiiy materiallarni ta'lim maqsadlariga muvofiq tanlash va o'qitish jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Integrativ yondashuv kasbiy bilimlarning yaxlit tizimini shakllantirib, talabaning badiiy-pedagogik faoliyatga kompleks tayyorlanishini ta'minlaydi. Aksiologik yondashuv kasbiy tayyorgarlik jarayonida pedagogik, ma'naviy, madaniy va estetik qadriyatlarni o'zlashtirishga yo'naltiriladi. Tasviriy san'at o'qituvchisining kasbiy faoliyati milliy va umuminsoniy madaniy merosni o'rganish, badiiy qadriyatlarni targ'ib etish, o'quvchilarning estetik dunyoqarashini rivojlantirish hamda san'at orqali ma'naviy tarbiyani amalga oshirish bilan bog'liqdir. Mazkur yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarda san'atga hurmat, madaniy merosga mas'uliyatli munosabat, pedagogik etika, estetik did va kasbiy qadriyatlar tizimi shakllantiriladi. Aksiologik yondashuvning muhim natijasi talabaning kasbiy faoliyatni ijtimoiy va madaniy ahamiyatga ega bo'lgan qadriyat sifatida anglashida namoyon bo'ladi. Kreativ yondashuv bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining ijodiy tafakkurini, yangi pedagogik g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyatini, nostandart vaziyatlarda samarali yechim topish imkoniyatlarini va badiiy-pedagogik faoliyatda yangilik yaratishga intilishini rivojlantirishga asoslanadi. Tasviriy san'at ta'limining ijodiy xususiyati mazkur yondashuvning ahamiyatini yanada oshiradi. Bo'lajak o'qituvchi badiiy obraz yaratish, kompozitsion yechimlarni izlash, tasviriy ifoda vositalarini tanlash bilan birga, o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rag'batlantiruvchi pedagogik usullarni ham ishlab chiqishi zarur. Kreativ yondashuv asosida muammoli ta'lim, loyiha metodi, ijodiy topshiriqlar, badiiy eksperimentlar, dizayn fikrlash va innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish samarali hisoblanadi. Refleksiv yondashuv bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisining o'z kasbiy faoliyatini anglash, tahlil qilish, baholash va takomillashtirish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltiriladi. Refleksiya kasbiy tayyorgarlik jarayonida talabaning o'z bilimlari, ko'nikmalari, pedagogik qarorlari va ijodiy faoliyat natijalariga tanqidiy munosabatini shakllantiradi. Pedagogik refleksiya orqali talaba dars jarayonida yuzaga kelgan muammolarni aniqlaydi, ularning sabablarini tahlil qiladi, qo'llanilgan metodlarning samaradorligini baholaydi va kelgusidagi faoliyatini takomillashtirish yo'llarini belgilaydi. Shunday qilib, mazkur metodologik yondashuvlarning o'zaro uyg'unligi bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning ilmiy asoslangan tizimini shakllantirish imkonini beradi. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy faoliyatga tayyorligini yaxlit pedagogik hodisa sifatida tadqiq etish uning tarkibiy komponentlarini aniqlashni talab etadi. Mazkur komponentlar kasbiy tayyorgarlikning mazmuniy tuzilishini ifodalab, talabaning kasbiy faoliyatga tayyorlik darajasini baholash uchun nazariy asos bo'la oladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot doirasida kasbiy tayyorgarlikning motivatsion-aksiologik, kognitiv, badiiy-ijodiy, operatsion-faoliyatli, kommunikativ va refleksiv-baholash komponentlarini ajratish maqsadga muvofiqdir. Motivatsion-aksiologik komponent talabaning tanlangan kasbga munosabati, pedagogik faoliyatga qiziqishi, kasbiy qadriyatlari, badiiy-estetik ehtiyojlari va o'zini kasbiy rivojlantirishga intilishini ifodalaydi. Ushbu komponent kasbiy tayyorgarlik jarayonining ichki harakatlantiruvchi omili sifatida namoyon bo'ladi.

Kognitiv komponent bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisining pedagogik, psixologik, metodik, san'atshunoslik va badiiy-nazariy bilimlarini qamrab oladi. Mazkur komponentning rivojlanganligi talabaning kasbiy vazifalarni ilmiy asoslangan holda tushunishi, pedagogik jarayon qonuniyatlarini anglash va tegishli metodlarni tanlash qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Badiiy-ijodiy komponent tasviriy san'atning turli yo'nalishlarida ijodiy faoliyat yuritish, badiiy obraz yaratish, tasviriy ifoda vositalaridan maqsadli foydalanish,

kompozitsion yechimlarni ishlab chiqish va estetik mazmunga ega ijodiy mahsulot yaratish qobiliyatlarini birlashtiradi.

Operatsion-faoliyatli komponent egallangan bilim va ko'nikmalarni pedagogik faoliyatda qo'llash, o'quv mashg'ulotlarini loyihalashtirish, ta'lim metodlarini tanlash, ijodiy topshiriqlarni tashkil etish, ko'rgazmali vositalardan foydalanish va o'quvchilarning badiiy faoliyatini boshqarish malakalarini ifodalaydi.

Kommunikativ komponent pedagogik muloqotni samarali tashkil etish, o'quvchilar bilan ijobiy munosabat o'rnatish, ularning ijodiy fikrlarini qo'llab-quvvatlash, hamkorlikdagi faoliyatni boshqarish va pedagogik vaziyatlarda konstruktiv muloqot olib borish qobiliyatlarini qamrab oladi.

Refleksiv-baholash komponenti talabaning o'z faoliyatini tahlil qilish, kasbiy yutuq va kamchiliklarini aniqlash, o'z-o'zini baholash, pedagogik faoliyat samaradorligini monitoring qilish hamda kasbiy rivojlanishning istiqbolli yo'nalishlarini belgilash imkoniyatlarini ifodalaydi. Mazkur komponentlar o'zaro uzviy aloqador bo'lib, ularning har biri kasbiy tayyorgarlikning muayyan jihatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Motivatsion-aksiologik komponent kasbiy faoliyatga intilishni kuchaytirsa, kognitiv komponent zarur bilimlar tizimini shakllantiradi. Badiiy-ijodiy va operatsion-faoliyatli komponentlar ushbu bilimlarning amaliy faoliyatda namoyon bo'lishini ta'minlaydi. Kommunikativ hamda refleksiv-baholash komponentlari esa pedagogik hamkorlik va kasbiy o'zini takomillashtirish jarayonlarini rivojlantiradi. Shu asosda bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini ko'p komponentli integrativ tuzilma sifatida talqin etish mumkin. Kasbiy tayyorgarlik jarayonining ilmiy asoslangan holda tashkil etilishi uning pedagogik qonuniyatlari va tamoyillarini aniqlash bilan bevosita bog'liqdir. Pedagogik qonuniyatlar ta'lim jarayonining muhim, takrorlanuvchi va obyektiv aloqalarini ifodalasa, tamoyillar ushbu qonuniyatlarga asoslangan holda pedagogik faoliyatni tashkil etishning me'yoriy yo'nalishlarini belgilaydi. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda kasbiy bilim va amaliy faoliyatning o'zaro bog'liqligi, badiiy-ijodiy rivojlanish va pedagogik kompetentlikning o'zaro ta'siri, kasbiy motivatsiya va faoliyat samaradorligining aloqadorligi, pedagogik tajriba va refleksiv rivojlanishning uzviyligi kabi qonuniyatlar muhim ahamiyatga ega. Kasbiy tayyorgarlik jarayonida ilmiylik tamoyili badiiy va pedagogik bilimlarning ilmiy asoslangan holda o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Bu tamoyil tasviriy san'atning nazariy qonuniyatlari, san'at tarixi, pedagogik psixologiya va o'qitish metodikasiga oid bilimlarning ishonchli ilmiy manbalarga asoslanishini talab etadi.

Nazariya va amaliyot birligi tamoyili talabalarning o'zlashtirgan bilimlarini amaliy mashg'ulotlar, ijodiy topshiriqlar va pedagogik amaliyot jarayonida qo'llashiga yo'naltiriladi. Ushbu tamoyil kasbiy tayyorgarlikning amaliy ahamiyatini kuchaytiradi. Izchillik va uzluksizlik tamoyili kasbiy bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni bosqichma-bosqich rivojlantirishni nazarda tutadi. Bunda kasbiy tayyorgarlikning dastlabki bosqichlarida shakllantirilgan bilimlar keyingi bosqichlarda murakkab pedagogik va ijodiy vazifalarni bajarish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ijodiy faollik tamoyili talabalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy tashabbuskorligi, yangi badiiy va pedagogik g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratiladi. Individual yondashuv tamoyili talabalarning shaxsiy imkoniyatlari, badiiy qobiliyatlari, kasbiy qiziqishlari va o'zlashtirish darajalarini hisobga olishni talab etadi. Kasbiy yo'naltirilganlik tamoyili ta'lim mazmuni va pedagogik faoliyat shakllarini bo'lajak o'qituvchining kelajakdagi kasbiy vazifalari bilan bog'lanadi. Refleksivlik tamoyili kasbiy faoliyat natijalarini muntazam tahlil qilish, o'z-o'zini baholash va kasbiy rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishga asoslanadi.

Mazkur tamoyillarning izchil qo'llanilishi kasbiy tayyorgarlik jarayonining ilmiy-metodik yaxlitligini ta'minlab, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun zarur pedagogik sharoitlarni yaratadi. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning o'ziga xos jihatlaridan biri badiiy-

ijodiy faoliyat bilan pedagogik faoliyatning o'zaro integratsiyasidir. Ushbu integratsiya kasbiy tayyorgarlik mazmunini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. Badiiy-ijodiy faoliyat talabani tasviriy san'at qonuniyatlarini amaliy jihatdan o'zlashtirishi, estetik idrokini rivojlantirishi, badiiy obraz yaratish qobiliyatini shakllantirishi va ijodiy tafakkurini takomillashtirishga xizmat qiladi. Pedagogik faoliyat esa egallangan badiiy bilim va tajribani ta'lim jarayonida qo'llash, o'quvchilarning badiiy faoliyatini tashkil etish va ularning ijodiy rivojlanishini boshqarishga yo'naltiriladi.

Mazkur faoliyatlarning o'zaro integratsiyasi natijasida talabani badiiy mahorati pedagogik kompetentlik bilan uyg'unlashadi. Bu jarayonda bo'lajak o'qituvchi badiiy asar yaratishning texnik va estetik jihatlarini o'zlashtirish bilan birga, ijodiy faoliyatni o'quvchilarga o'rgatishning samarali metodlarini ham egallaydi. Masalan, rangtasvir mashg'ulotlarida talaba ranglarning o'zaro munosabati, yorug'lik va soya qonuniyatlari, kolorit va kompozitsion yaxlitlikni o'rganadi. Pedagogik faoliyatga tayyorgarlik jarayonida esa ushbu bilimlarni o'quvchilarning yosh xususiyatlariga moslashtirish, ko'rgazmali tushuntirish, amaliy topshiriqlar ishlab chiqish va ijodiy ishlarni baholash metodlarini o'zlashtiradi. Badiiy-ijodiy va pedagogik faoliyat integratsiyasining samaradorligi talabani ijodiy tajribasini pedagogik tajribaga aylantirish imkoniyati bilan belgilanadi. Shu sababli oliy pedagogik ta'lim jarayonida badiiy fanlar va pedagogik-metodik fanlarning mazmuniy aloqadorligini kuchaytirish, fanlararo ijodiy loyihalarni tashkil etish, amaliy mashg'ulotlarni kasbiy vazifalar bilan bog'lash va pedagogik amaliyotning mazmunini takomillashtirish muhim hisoblanadi. Ta'lim jarayonining raqamlashtirilishi va innovatsion pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash mazmunini takomillashtirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etish, ijodiy tafakkurini rivojlantirish, kasbiy muammolarni hal qilish va amaliy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tasviriy san'at ta'limida muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, interfaol metodlar, raqamli ta'lim resurslari, elektron portfoliolar, virtual ko'rgazmalar va vizual modellashtirish texnologiyalaridan foydalanish kasbiy tayyorgarlikning amaliy yo'naltirilganligini kuchaytiradi. Muammoli ta'lim texnologiyasi talabalarning badiiy va pedagogik muammolarni aniqlash, ularning yechimlarini izlash, turli yondashuvlarni taqqoslash va mustaqil xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Loyiha asosida o'qitish texnologiyasi talabalarning ijodiy faoliyatini aniq natijaga yo'naltiradi. Bunda talabalar badiiy ko'rgazmalar, metodik ishlanmalar, o'quv loyihalari, elektron ta'lim materiallari va ijodiy portfoliolar yaratish orqali kasbiy tajribalarini boyitadilar. Raqamli texnologiyalardan foydalanish esa bo'lajak o'qituvchilarning vizual axborot bilan ishlash, raqamli tasvir yaratish, elektron didaktik materiallarni ishlab chiqish va ta'lim jarayonini interfaol tashkil etish kompetensiyalarini rivojlantiradi. Xalqaro miqyosda ham san'at ta'limini rivojlantirish, ijodkorlikni qo'llab-quvvatlash va madaniy kompetensiyalarni shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, UNESCONing 2024-yilda qabul qilingan Madaniyat va san'at ta'limi bo'yicha asosiy dasturiy hujjati hamda 2025-yilda e'lon qilingan uni amalga oshirish bo'yicha tavsiyalarida san'at va madaniyatni ta'lim jarayoniga integratsiyalash, ijodiy tafakkurni rivojlantirish, madaniy xilma-xillikni qadrlash va inklyuziv ta'lim muhitini yaratish masalalari muhim yo'nalishlar sifatida belgilangan. Ushbu xalqaro yondashuvlar bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlashda badiiy-pedagogik kompetensiyalar, madaniy savodxonlik, ijodiy tafakkur va innovatsion faoliyatga tayyorlikni rivojlantirishning ilmiy-amaliy ahamiyatini asoslashadi.

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini samarali tashkil etish muayyan pedagogik shart-sharoitlarning yaratilishiga bog'liqdir. Pedagogik shart-sharoitlar deganda kasbiy tayyorgarlikning maqsad va vazifalarini amalga oshirish, ta'lim jarayonining

samaradorligini oshirish hamda kutilayotgan natijalarga erishishga xizmat qiluvchi tashkiliy, mazmuniy, metodik va psixologik omillar majmuasi tushuniladi.

Birinchi muhim shart-sharoit kasbiy tayyorgarlik mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish bilan bog'liqdir. Bunda o'quv dasturlari, fanlar mazmuni va amaliy mashg'ulotlar bo'lajak o'qituvchining kasbiy vazifalariga muvofiqlashtirilishi zarur.

Ikkinchi shart-sharoit badiiy va pedagogik fanlar integratsiyasini kuchaytirishdan iborat. Bu jarayon talabalarning badiiy bilimlarini pedagogik faoliyatda qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Uchinchi shart-sharoit talabalarning mustaqil va ijodiy faoliyatini rag'batlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish hisoblanadi. Bunday muhitda talabalar ijodiy izlanishlar olib borish, individual loyihalarni amalga oshirish, pedagogik tajriba orttirish va o'z kasbiy imkoniyatlarini namoyon etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

To'rtinchi shart-sharoit pedagogik amaliyotning kasbiy tayyorgarlikdagi rolini kuchaytirish bilan belgilanadi. Pedagogik amaliyot jarayonida talabalarning nazariy bilimlari real ta'lim sharoitida sinovdan o'tkaziladi, pedagogik kompetensiyalari mustahkamlanadi va kasbiy mustaqilligi rivojlanadi.

Beshinchi shart-sharoit kasbiy tayyorgarlik natijalarini diagnostika qilish va monitoring tizimini takomillashtirishdan iborat. Bunda talabalarning kasbiy rivojlanish dinamikasi, badiiy-ijodiy faoliyati, pedagogik kompetensiyalari va refleksiv qobiliyatlarini baholash mezonlari ishlab chiqilishi zarur. Mazkur pedagogik shart-sharoitlarning o'zaro uyg'unligi kasbiy tayyorgarlik jarayonining samaradorligini oshirish va bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy faoliyatga tayyorligini izchil rivojlantirish imkonini beradi.

Kasbiy tayyorgarlikning nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqishda uning natijalarini aniqlash va baholash masalasi muhim o'rin tutadi. Baholash jarayoni kasbiy tayyorgarlikning tarkibiy komponentlari, mezonlari, ko'rsatkichlari va rivojlanganlik darajalari asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir. Motivatsion mezon talabaning kasbga qiziqishi, pedagogik faoliyatga intilishi, kasbiy qadriyatlarni anglashi va o'zini rivojlantirishga tayyorligini aniqlaydi. Kognitiv mezon pedagogik, psixologik, metodik va badiiy-nazariy bilimlarning o'zlashtirilganlik darajasini ifodalaydi. Amaliy-faoliyatli mezon talabaning kasbiy bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash, dars mashg'ulotlarini loyihalashtirish, ijodiy topshiriqlarni tashkil etish va pedagogik muammolarni hal qilish qobiliyatlarini baholaydi. Badiiy-ijodiy mezon tasviriy san'at sohasidagi amaliy mahorat, ijodiy mustaqillik, kompozitsion tafakkur va badiiy ifoda vositalaridan foydalanish darajasini aniqlashga yo'naltiriladi. Refleksiv mezon esa talabaning o'z faoliyatini tahlil qilish, natijalarni baholash, xatolarni aniqlash va kasbiy rivojlanish yo'nalishlarini belgilash qobiliyatlarini ifodalaydi. Ushbu mezonlar asosida kasbiy tayyorgarlikning yuqori, o'rta va quyi darajalarini belgilash mumkin. Yuqori daraja kasbiy bilimlarning tizimliliigi, pedagogik vazifalarni mustaqil bajarish, ijodiy yondashuvning rivojlanganligi va refleksiv faoliyatning barqarorligi bilan tavsiflanadi. O'rta daraja kasbiy bilim va ko'nikmalarning yetarli darajada shakllanganligi, ayrim pedagogik vazifalarni bajarishda metodik yordamga ehtiyoj mavjudligi hamda ijodiy mustaqillikning qisman rivojlanganligi bilan belgilanadi. Quyi daraja kasbiy bilimlarning yetarli darajada tizimlashmaganligi, amaliy faoliyatda qiyinchiliklarning kuzatilishi, pedagogik qaror qabul qilishda mustaqillikning cheklanganligi va refleksiv qobiliyatlarning sust rivojlanganligi bilan tavsiflanadi.

XULOSA

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning nazariy-metodologik asoslarini tahlil qilish mazkur jarayonning murakkab, ko'p komponentli va integrativ pedagogik hodisa ekanligini ko'rsatadi. Kasbiy tayyorgarlikning mazmuni badiiy-nazariy bilimlar, amaliy-ijodiy ko'nikmalar, pedagogik-metodik kompetensiyalar, kasbiy

qadriyatlar, ijodiy tafakkur va refleksiv qobiliyatlarning o'zaro uyg'un rivojlanishi bilan belgilanadi. Tadqiq etilayotgan jarayonning nazariy asoslari falsafiy, pedagogik, psixologik, estetik va san'atshunoslik bilimlarining o'zaro integratsiyasiga tayanadi. Metodologik asoslari esa tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatga yo'naltirilgan, shaxsga yo'naltirilgan, integrativ, aksiologik, kreativ va refleksiv yondashuvlarning o'zaro aloqadorligi orqali namoyon bo'ladi. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda badiiy-ijodiy va pedagogik faoliyat integratsiyasini ta'minlash, ta'lim mazmunini kasbiy vazifalarga muvofiqlashtirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, mustaqil ijodiy faoliyatni rivojlantirish va pedagogik amaliyotning samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, kasbiy tayyorgarlikning motivatsion-aksiologik, kognitiv, badiiy-ijodiy, operatsion-faoliyatli, kommunikativ va refleksiv-baholash komponentlarini o'zaro bog'liqlikda rivojlantirish bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish uchun zarur pedagogik asos yaratadi.

Umumlashtirib aytganda, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning nazariy-metodologik asoslari kasbiy ta'lim mazmuni, badiiy-ijodiy faoliyat, pedagogik kompetentlik va shaxsiy-kasbiy rivojlanishning o'zaro uyg'unligini ta'minlovchi yaxlit ilmiy-pedagogik tizim sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur tizim asosida kasbiy tayyorgarlik mexanizmlarini takomillashtirish bo'lajak mutaxassislarning pedagogik mustaqilligi, ijodiy salohiyati, metodik mahorati va kasbiy faoliyat samaradorligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. UNESCO. (2024). UNESCO Framework for Culture and Arts Education. Hujjat
3. UNESCO. (2025). UNESCO Framework for Culture and Arts Education: Implementation Guidance.
4. Depaepe, F., Verschaffel, L., & Kelchtermans, G. (2013). Pedagogical Content Knowledge: A Systematic Review of the Way in Which the Concept Has Pervaded Mathematics Educational Research. *Teaching and Teacher Education*, 34, 12–25. Manba
5. Shulman, L. S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching // *Educational Researcher*. – 1986. – Vol. 15, No. 2. – P. 4–14.
6. Depaepe, F., Verschaffel, L., Kelchtermans, G. Pedagogical Content Knowledge: A Systematic Review of the Way in Which the Concept Has Pervaded Mathematics Educational Research // *Teaching and Teacher Education*. – 2013. – Vol. 34. – P. 12–25.
7. Biggs, J., Tang, C. *Teaching for Quality Learning at University*. – 4th ed. – Maidenhead: Open University Press, 2011.
8. Anderson, L. W., Krathwohl, D. R. (Eds.). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. – New York: Longman, 2001.
9. Beauchamp, G., Kennewell, S. Interactivity in the Classroom and Its Impact on Learning // *Computers & Education*. – 2010. – Vol. 54, No. 3. – P. 759–766.
10. Craft, A. *Creativity in Schools: Tensions and Dilemmas*. – London: Routledge, 2005.
11. Robinson, K. *Out of Our Minds: Learning to Be Creative*. – 2nd ed. – Chichester: Capstone, 2011.